

Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Quarterly of Social Studies Research in Iran
Vol. 10, No. 2:529-560, Summer 2021
Doi: 10.22059/jisr.2020.311701.1139

**Gender and Habitual Differentiation:
A Comparative Study of Perception and Experience of Men and
Women When Divorcing (Case Study: Tabriz)***

Fatemeh Golabi¹

Ahad Shokuhi Alishah²

Received: July 3, 2020

Accepted: February 17, 2021

Abstract

Introduction: Divorce as a social issue can cause many different issues and consequences and sometimes many other social harms at the individual and social levels. These effects and consequences can have consequences for both men and women and on the other hand for children. Divorced couples seem to have an identity crisis and do not have the ability to give meaning to life and achieve success and satisfaction in living together, and people who are determined to divorce, in the difficulty and deadlock of living together, know the final solution to solve the problem, save and re-meaning life and separation. According to what has been said, the present study tries to compare and examine the understanding of women and men in the face of divorce with an interpretive approach and to address the underlying and causal factors as well as the consequences of divorce in the lives of men and women.

Method: The method used in this study is qualitative and based on this, grounded theory has been used as a guide for interviewing and analyzing the

* This paper is from thesis entitled "A Comparative Study of Men and Women's Perception of Divorce: Tabriz", Faculty of Law & Social Science, University of Tabriz.

1. Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, University of Tabriz and Member of the Scientific Center for Health Sociology, University of Tabriz, Tabriz, Iran (Corresponding author), f.golabi@tabrizu.ac.ir

2. Master of Sociology, University of Tabriz, Tabriz, Iran, a.shokuhi2015@gmail.com

resulting qualitative data. The study population consists of divorced men and women living in Tabriz. According to the present method, sampling continued until a kind of theoretical and information saturation was obtained and in the process of data collection, no new information was obtained during further interviews. The number of people interviewed (sample) in this study was 32 (17 women and 15 men divorced or divorced). In the present study, in-depth interview technique was used to collect data.

Finding: According to the present study, the causal conditions in the formation of divorce are violence, infidelity and unrestrained sexual-moral burden, sexual dissatisfaction, high-risk marriages, addiction, family differences and attitudes, economic issues, early marriage. Underlying conditions such as the weakness of the education system and counseling centers before marriage and during divorce affect causal conditions. Interfering conditions in male and female divorce also included poor management and lack of personality independence, individualism, reduced divorce ugliness, normative pressures, lack of commitment and responsibility, and domination and control over the other party. Strategies used during divorce, including the support or lack of material and spiritual support of the family, the use of dowry as a lever of pressure and the non-functioning of this lever, saving, supporting or not supporting the law and hot stigma. The consequences of divorce for both men and women include reduced social relationships, the suggestion of illegitimate relationships, the formation of a single-parent family, sexual marginalization, lack of strong economic support, and depression and mental disorders.

Conclusion: A comparative study of the understanding of divorce between divorced men and women shows a kind of social atmosphere in which we see a kind of class-cultural distinction in the "habit of capitalism and capitalism." The habit of couples is different and different from each other and they do not have the same social status and have different economic, cultural, social and symbolic capitals. In the present study, we saw that divorce patterns are no longer influenced by the cultural norms of society, and we are somehow faced with breaking the ugliness of divorce and normalizing divorce, such as marriage in society. However, divorce, in our society, despite its ugliness and with a great impact on the lives of people, especially women, can still be considered as the last shot in the butt. Divorced people after a period of time and the emotions and shocks caused by divorce subside more rationally are able to talk about how to get married, cohabitation, the causes of divorce and its consequences, and you can use their experiences and views to understanding the reality of life and divorce benefited.

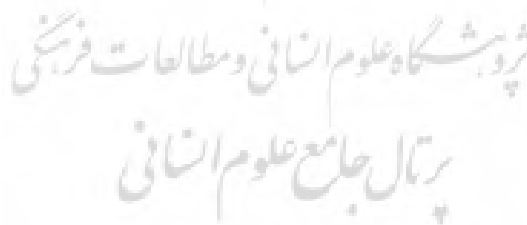
Keywords: Divorce, family, background theory, habituation, early marriage, sexual marginalization

Bibliography

- Akhavan Tafti, M. (2003), “Divorce Stages and Aftermaths”, **Women’s Studies Sociological and Psychological**, No. 3: 125-157. *(In Persian)*
- Dommaraju, P. (2016), “Divorce and Separation in India”, **Population and Development Review**, No. 2: 195–223.
- Fatehi Dehaghani, A., and Nazari, A. M. (2011), “Sociological Analysis of Factors Contributing to Couples’ Tendency toward Divorce in Isfahan Province”, **Journal of Societal Security Studies**, No. 25: 13–54. *(In Persian)*
- Gonzalez, L., and Viitanen, T. (2009), “The Effect of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe”, **European Economic Review**, No. 2: 127–138.
- Lesthaege, R. (2010). The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. **Population and Development Review**, No. 2: 211–251.
- Report on the Situation of Women and the Family in the Mirror of Statistics During the Years 2011–2017, Available via the official website of the Vice President for Women and Family Affairs at:
<http://women.gov.ir/uploads/images/gallery/ejtemaee/mostanad/ayene.pdf>
- Sadeghi Fasaei, S., and Esari, M. (2012), “Gender Analysis of Life after Divorce: A Qualitative Study”, **Women in Development and Politics**, No. 3: 5-30. *(In Persian)*
- Sayer, L. C., and Bianchi, S. M. (2000), “Women’s Economic Independence and the Probability of Divorce: A Review and Reexamination”, **Journal of Family**, No. 21: 906–943.
- Sheikhi, Kh., Khosravi, J., Gharibi, H., Gholizadeh, Z., and Hosseinzadeh, M. (2012), “Semantic Understanding of Divorce and Discovery of Its Positive Consequences (Qualitative Study)”, **Journal of Psychotherapy and Family Counseling**, No. 2: 64–78. *(In Persian)*
- Zargar, F., Neshat Doost, H. M. (2007), “A Study of Effective Factors in the Incidence of Divorce in Falavarjan”, **Family Research**, No. 3: 737–749. *(In Persian)*
- Abbaszadeh, M., Saeidi Ataei, H., and Afshari, Z. (2015), “A Study of Some Modernity’s Factors Effective on Women’s Tendency toward Divorce (Research Subjects: Married Women in Zanjan)”, **Strategic Research of Social Problems in Iran**, No. 1: 25–44. *(In Persian)*
- Abdi, A. (2014), **An Introduction to Research in Family Sociology in Iran**. Tehran: Ney Publishing. *(In Persian)*
- Abebe, Y. M. (2015), **Lived Experiences of Divorced Women in Rural Ethiopia; a Special Focus in Hulet Ejju Enessie Woreda**: Addis Zemen Kebele.

- Afrasiabi, H., and Dehghani Daramroud, R. (2016), “Contexts and Encountering with Emotional Separation among Women in City of Yazd”, **Women in Development and Politics**, No. 2: 255–271. (*In Persian*)
- Amato, P. R., and Rogers, S. J. (1997), “A Longitudinal Study of Marital Problems and Subsequent Divorce”, **Journal of Marriage and Family**, No. 3: 612–624.
- Bernardes, J. (2005), **An Introduction to Family Studies**, Translated by Hossein Ghazian, Tehran: Ney Publishing. (*In Persian*)
- Clark Stewart, A., and Brentano, C. (2006), **Divorce: Causes and Consequences**, New Haven, CT: Yale University Press.
- Foroutan, Y., and Mirzaee, S. (2017), “Attitudes towards Divorce and Its Determinants in Iran”, **Iranian Population Studies**, No. 2: 193–225. (*In Persian*)
- Ghazi Tabatabai, M., and Ali Mandgari, M. (2012), “Underlying Contexts of Divorce and Its Impact on Changes in the Family Institution in Tehran: A Qualitative Study Using of the Grounded Theory”, **Journal of the Iranian Demographic Association**, No. 13: 24-72. (*In Persian*).
- Ghoreishi, F., Shirmohammadi, D., and Borjvand, A. (2012), “Understanding the Causes of Divorce from the Perspective of Men and Women at Risk of Divorce and Divorce (Case Study of Saqqez)”, **Strategic Research of Security & Social Order**, No. 1: 19–30. (*In Persian*)
- Giddens, A. (2007), **Sociology**, Translated by M. Sabouri, Tehran: Ney Publishing. (*In Persian*)
- Goodarzi, M. (2011), **Values and Socio-cultural Attitudes of Tehran Citizens**. Tehran: Tehran Office of Cultural and Social Studies. (*In Persian*)
- Javadi, A. M., and Javadi, M. (2011), “Tendency to Divorce and the Factors Affecting It among Those Who Refer to Family Courts in Ivan Gharb and Gilan Gharb”, **Second National Conference on Social Injuries of Iran**, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Iranian Sociological Association. (*In Persian*)
- Monadi, M. (2007), **Sociology of the Family: Analysis of Everyday Life and the Space of Family**, Tehran: Danjeh Publications. (*In Persian*)
- Multafat, H., and Ahmadi, H. (2007), “Study of Factors Affecting Couples’ Tendency to Divorce (Case Study of Darab County)”, **Journal of the Iranian Demographic Association**, No. 5: 152–168. (*In Persian*)
- Nasiri, M. (2003), “Poverty and Geography of Divorce in Tehran”, **Strategic Studies of Women**, No. 26: 82-112. (*In Persian*)
- Qutbi, M., Holakouee Naeini, K., Jazayeri, A., and Rahimi, A. (2003), “The Situation of Divorce and Some Factors Affecting It in People Living in Dolatabad”, **Social Welfare**, No. 3: 272-287. (*In Persian*)

- Riahi, M. E., Alivardinia, A., and Bahrami Kakavand, S. (2008), "Sociological Analysis of the Tendency towards Divorce (Case Study of Kermanshah)", **Women in Development and Politics**, No. 3: 109–140. *(In Persian)*
- Roshani, Sh. (2010), "Emotional Divorce: Contexts and Consequences", **Master Thesis**, Al-Zahra University, Tehran, Iran.
- Sadr al-Ashrafi, M., Khonakdar Tarsi, M., Shamkhani, A., and Yousefi Afrashteh, M. (2012), "Pathology of Divorce (Causes and Factors)", **Journal of Cultural Engineering**, No. 73: 26–53. *(In Persian)*
- Segalan, M. (2001), **Historical Sociology of the Family**, Translated by H. Eliassy, Tehran: Markaz Publishing. *(In Persian)*
- Seidman, S. (2013), **Contested Knowledge: Social Theory Today**. Translated by H. Jalili, Tehran: Ney Publishing. *(In Persian)*
- Seif, S. (2004), "A Comparative Study of the Consequences of Divorce in Iranian and American Divorced Men and Women", **Family and Research**, No. 1: 81–104. *(In Persian)*
- Teachman, J. (2010), "Wives' Economic Resources and Risk of Divorce", **Journal of Family Issues**, No. 10: 1305–1323.
- Zarean, M., and Sadidpoor, S. (2017), "A Meta-analysis of Divorce-related Research: Individual vs. Social Factors", **Iranian Journal of Social Problem**, No. 2: 191–218. *(In Persian)*

پروپوزیشن کاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران / دوره ۱۰، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰: ۵۲۹-۵۶۰

Doi: 10.22059/jisr.2020.311701.1139

جنسیت و تمایز عادت‌واره:

بررسی مقایسه‌ای فهم و تجربه زنان و مردان در مواجهه با طلاق

(مورد مطالعه: شهر تبریز)*

فاطمه گلابی^۱

احد شکوهی عالیشاه^۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۲۹

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۴/۱۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی مقایسه‌ای فهم زنان و مردان در مواجهه با طلاق در شهر تبریز انجام گرفته است. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش تحقیق کیفی و تکنیک مصاحبه عمیق استفاده شد و تجزیه و تحلیل اطلاعات و یافته‌های تحقیق و ارائه نظریه نهایی، به روش نظریه زمینه‌ای صورت گرفت. ۳۲ نفر (۱۷ زن و ۱۵ مرد) به وسیله نمونه‌گیری نظری انتخاب شدند و تا اشباع داده‌ها، مصاحبه‌ها ادامه یافت. بررسی مقایسه‌ای فهم طلاق در بین زنان و مردان مطلقه نوعی فضای اجتماعی را توصیف می‌کند که در آن، شاهد نوعی تمایز طبقاتی-فرهنگی در عادت‌واره‌ها و سرمایه‌ها هستیم. عادت‌واره زوجین با یکدیگر متفاوت و متمایز است، از پایگاه اجتماعی یکسانی نیستند و از سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نمادین متفاوتی برخوردارند. شرایط علی در شکل‌گیری طلاق عبارت‌اند از: خشونت، خیانت و بی‌بندوباری جنسی-اخلاقی، نارضایتی جنسی، ازدواج پرمخاطره، اعتیاد، اختلافات فکری و نگرشی خانواده‌ها، مسائل اقتصادی و ازدواج زود هنگام. شرایط زمینه‌ای نظیر ضعف سیستم آموزشی و مراکز مشاوره قبل از ازدواج و حین طلاق نیز بر شرایط علی تأثیر می‌گذارند.

واژه‌های کلیدی: ازدواج زود هنگام، حاشیه‌نشینی جنسی، خانواده، طلاق، عادت‌واره، نظریه زمینه‌ای.

* مقاله علمی-پژوهشی مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی مقایسه‌ای فهم زنان و مردان در مواجهه با طلاق»، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز.

۱. دانشیار جامعه‌شناسی گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز و عضو قطب علمی جامعه‌شناسی سلامت دانشگاه تبریز (نویسنده مسئول)، f.golabi@tabrizu.ac.ir

۲. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تبریز، a.shokuhi2015@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

با بررسی و توجه به جریان گذار جامعه از سنتی به مدرن، رشد شهرنشینی، بالارفتن میزان تحصیلات دانشگاهی، استقلال مالی و شکل‌گیری دیدگاه‌های نو در مورد زندگی فردی و مشترک از طریق افزایش حضور در عرصه‌های عمومی و اجتماعی از یک سو، و شبکه‌های ارتباط مجازی از سوی دیگر شاهد افزایش نرخ طلاق در بین مردان و زنان در مقایسه با گذشته هستیم.

با گذشت زمان، قبح طلاق در جامعه از بین رفته و به امری عمومی و رایج در سطح جامعه بدل شده است. اساساً به نظر می‌رسد زوجین در معرض طلاق دچار نوعی بحران هویت شده‌اند که دیگر معنابخشی به زندگی و رسیدن به کامیابی و رضایت از زندگی مشترک را امکان‌پذیر نمی‌دانند. افراد مصمم به طلاق، در سختی و به بن‌بست رسیدن زندگی مشترک، راهکار آخر و نهایی برای حل مشکل، نجات و معنابخشی مجدد به زندگی را در جدایی از هم جست‌وجو می‌کنند (برناردز، ۱۳۸۴: ۵۷).

فرایند طلاق به‌طور معمول از زمانی شروع می‌شود که یکی از زوجین یا هر دو، احساس بیگانگی نسبت به یکدیگر داشته باشند. طلاق انحلال قانونی ازدواج و لغو قانونی وظایف و مسئولیت‌های ازدواج بین طرفین است (قطبی و همکاران، ۱۳۸۲: ۲۷۰-۲۸۶). یکی از مسائل مهم در افزایش طلاق، زدوده‌شدن ذهنیت منفی درباره طلاق است. در حال حاضر، طلاق پدیده‌ای عادی و عملی به‌نحی که انگاشته می‌شود که اقدامی برای رهایی از تنش خانوادگی است و حتی برخی آن را نشانه سلامت نهاد خانواده می‌دانند (زرگر و نشاط‌دوست، ۱۳۸۶: ۸۳). می‌توان گفت از هزینه‌های اجتماعی طلاق نیز به‌شدت کاسته شده و همین می‌تواند ترغیب‌کننده افراد به طلاق و جدایی باشد (عبدی، ۱۳۹۳: ۴۸).

براساس آمارهای سازمان ثبت‌احوال، شاهد روند کاهشی در ازدواج و در مقابل روند افزایشی طلاق طی ده سال اخیر هستیم؛ به‌طوری‌که در بررسی آمارها، تعداد ازدواج‌های ثبت‌شده کشور در سال ۱۳۸۷ برابر با ۸۸۱،۵۹۲ مورد بوده که این رقم به ۵۴۹،۸۶۱ مورد ازدواج در سال ۱۳۹۷ رسیده است. آمار این سازمان نشان می‌دهد در سال ۱۳۸۷ تعداد طلاق‌های ثبت‌شده در کشور ۱۱۰،۵۱۰ مورد بوده که در سال ۱۳۹۷ به ۱۷۴،۶۹۸ مورد رسیده و افزایش داشته است. به عبارت بهتر، بررسی نسبت طلاق به ازدواج در ده سال اخیر نشان می‌دهد این نسبت که در سال ۱۳۸۷ برابر با ۱۲/۵ درصد بوده، به ۳۱/۷۷ درصد در سال ۱۳۹۷ رسیده است.

مطابق آمارهای ثبت‌شده مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۹۴ تعداد ازدواج‌های ثبت‌شده ۶۸۵،۳۵۲ مورد و در مقابل تعداد طلاق‌های ثبت‌شده ۱۶۳،۷۶۵ مورد بوده است. برای استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۴، تعداد طلاق‌های ثبت‌شده ۷۸۱۰ مورد بوده که حدود نیمی از طلاق‌ها (۳۸۲۷ مورد) برای زوجینی است که کمتر از سه سال از مدت ازدواج آن‌ها سپری شده است. مقایسه آمار طلاق در استان آذربایجان شرقی در مقایسه با استان‌های دیگر نشان‌دهنده قرارگرفتن این استان در رتبه ششم از بین ۳۱ استان کشور است. این امر نشان می‌دهد طلاق در سال‌های اخیر به یکی از آسیب‌های عمده تبدیل شده است.

غالباً در فرایند طلاق، یکی از طرفین با وابستگی و درگیری عاطفی، رنج بیشتری را متحمل می‌شود و مدتی طولانی‌تر در بحران به‌سر می‌برد. طلاق موجب ازهم‌پاشیدگی شخصی، خانوادگی و اجتماعی می‌شود و در بیشتر موارد، آثار مخرب آن بر زنان بسیار شدیدتر از مردان است (اخوان تفتی و سیف، ۱۳۸۲: ۱۲۷).

با وجود اینکه چالش‌های زندگی پس از طلاق هر دو جنس را متأثر می‌کند، در مجموع زنان به‌دلیل موانع جنسیتی با آسیب‌های بیشتری در زندگی پس از طلاق روبه‌رو هستند. آسیب‌پذیری زنان خصوصاً در ابعاد اقتصادی، ارتباطی و اجتماعی موجب بروز تبعات بسیار منفی نه‌تنها برای آن‌ها، بلکه برای خانواده، فرزندان و در مجموع کل جامعه می‌شود (صادقی فسایی و ایثاری، ۱۳۹۱: ۱۵۷).

طلاق به‌عنوان مسئله‌ای اجتماعی می‌تواند زمینه بروز بسیاری از مسائل و پیامدهای متفاوت و بعضاً زمینه بروز بسیاری از آسیب‌های اجتماعی دیگر در سطوح فردی و سطوح اجتماعی را پدید آورد. این آثار و پیامدها عوارضی را هم برای زنان و مردان و هم برای فرزندان به‌همراه دارد (صدرالاشرفی و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۷-۵۳). با توجه به آنچه گفته شد، پژوهش حاضر در تلاش است تا با رویکردی تفسیری، فهم زنان و مردان را در مواجهه با طلاق مقایسه و بررسی کند و به عوامل زمینه‌ای و سبب‌ساز و نیز پیامدهای طلاق در زندگی زنان و مردان بپردازد.

مروری بر تحقیقات پیشین

از میان پژوهش‌های داخلی، اخوان تفتی (۱۳۸۲) به بررسی پیامدهای عاطفی، اجتماعی و اقتصادی برای مردان و زنان در مراحل قبل، حین و پس از طلاق پرداخت و بیشتر بر آثار روانی

طلاق با رویکرد جنسیتی متمرکز شد. همچنین در محدوده آثار اجتماعی، به عناوین برخی از آثار طلاق اکتفا کرد.

نصیری (۱۳۸۳) در مطالعه «فقر و جغرافیای طلاق در شهر تهران» به این نتیجه رسید که طلاق موجب تعمیق فقر در میان زنان مطلقه شهر تهران می‌شود. از سوی دیگر بی‌سوادی و نبود اشتغال موجب قطع دسترسی آن‌ها به کسب درآمد می‌شود و فقر آنان را افزایش می‌دهد.

سیف (۱۳۸۳) به بررسی پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و روانی-عاطفی طلاق در سه مرحله (قبل، حین و بعد از طلاق) بین سه گروه از زنان و مردان مطلقه ایرانی مقیم ایران، ایرانی مقیم آمریکا و آمریکایی مقیم آمریکا پرداخت و به این نتیجه رسید که گروه اول بیش از گروه دوم و گروه دوم بیش از گروه سوم متحمل پیامدهای طلاق شده‌اند. همچنین زنان مطلقه ایرانی در قیاس با مردان مطلقه ایرانی در تمامی مراحل قبل، حین و پس از طلاق، پیامدهای بیشتری را متحمل شده‌اند.

زرگر و نشاط‌دوست (۱۳۸۶) مهم‌ترین عوامل تقاضای طلاق را به ترتیب مشکلات ارتباطی، اعتیاد، دخالت خانواده و بیماری روانی یکی از زوجین دانستند. ریاحی و همکاران (۱۳۸۶) و روشنی (۱۳۸۹) دخالت دیگران در زندگی زوجین و میزان برآورده‌نشدن انتظارات همسران از یکدیگر را دارای بیشترین تأثیر بر میزان گرایش به طلاق اعلام کردند. فاتحی دهقانی و نظری (۱۳۸۹) علاوه بر دخالت بیجای اطرافیان در زندگی زوجین، تفاوت منزلتی زوجین را بر گرایش به طلاق مؤثر دانستند. از دیدگاه جوادی و همکاران (۱۳۹۰) نداشتن مسئولیت‌پذیری، دخالت خانواده همسر، ناتوانی در برقراری روابط عاطفی، بی‌علاقگی به همسر، بی‌وفایی همسر، مشکل داشتن در برقراری روابط جنسی مطلوب و برآورده‌نکردن انتظارات یکدیگر از عوامل اصلی طلاق بوده است.

قریشی و همکاران (۱۳۹۱) ضمن صحه گذاشتن بر اختلافات رفتاری، نهادها و ارزش‌های جدید، حمایت نهادی، نداشتن شناخت قبل از ازدواج، ضعف اقتصادی و تفاوت‌های فرهنگی-طبقاتی زوجین به‌عنوان عوامل مؤثر بر طلاق نشان دادند غلبه نسبی ارزش‌های جدید، مفهوم مرکزی در شکل‌گیری طلاق است. شیخی و همکاران (۱۳۹۱) به سه گروه مقوله در به‌وجودآمدن پدیده طلاق اشاره می‌کنند که عبارت‌اند از: ناهمخوانی تبیینی، ناهمخوانی معنایی و ناهمخوانی به‌روزشدن. همچنین نتایج تحقیق عباس‌زاده و همکاران (۱۳۹۴) نشان داد فردگرایی، رشد عقلانیت یا انتخاب آزادانه، نگرش منفی به خانه‌داری زنان

و تغییر نگرش به روابط عاطفی و احساسی با جنس مخالف دارای تأثیرات زیادی بر گرایش به طلاق است. وقتی زنان به‌طور روزافزون درگیر کار و کسب درآمد می‌شوند، فرصت آن‌ها برای انجام دادن کارهای خانه کمتر می‌شود. این امر عامل احتمالی دیگری برای طلاق است. زنان احساس می‌کنند میان فشار بار مسئولیت‌های ناشی از کار و خانواده گرفتار شده‌اند. در ادامه، زارعان و سدیدیپور (۱۳۹۴) عوامل اجتماعی و فرهنگی را بیش از عوامل اقتصادی و سیاسی در طلاق دخیل دانسته‌اند.

مطابق تحقیق ملتفت و احمدی (۱۳۸۷) مدت آشنایی و شناخت، اختلاف سن و مدت زندگی مشترک و تعداد فرزندان، بیشترین تأثیر را در گرایش به طلاق داشته‌اند. مطابق یافته‌های صادقی فسایی و ایثاری (۱۳۹۱) طلاق برای زنان پیامدهای متعددی در حیطه‌های روانی، اجتماعی، اقتصادی، جنسی، ارتباطی و فرزندان به‌همراه دارد؛ هرچند این پیامدها برای زنان و مردان متفاوت است.

از میان مطالعات خارجی، مطالعه دوماراجو^۱ (۲۰۱۶) در آسیا به‌ویژه هند نشان داد الگوهای طلاق در این نواحی کماکان تحت تأثیر هنجارهای فرهنگی جامعه و سطح تحصیلات زنان است؛ به‌طوری‌که در مناطقی که نفوذ این هنجارهای فرهنگی و سطح تحصیلات قوی‌تر و بیشتر باشد، میزان استحکام و پایداری پیوندهای زناشویی در برابر طلاق نیز بیشتر است (قاضی طباطبایی و علی‌مندگاری، ۱۳۹۱: ۱۹۹). از نظر تیچمن^۲ (۲۰۱۰)، منابع اقتصادی زنان رابطه محکمی با اقدام به طلاق دارد، ولی سایر و بیانچی^۳ (۲۰۰۰) پی بردند که استقلال اقتصادی به‌خودی‌خود به طلاق منجر نمی‌شود. رضایت از ازدواج و تعهد، بیشتر از میزان استقلال اقتصادی می‌تواند احتمال فروپاشی خانواده را پیش‌بینی کند. این محققان نتیجه گرفتند که استقلال اقتصادی زن ممکن است به‌رهایی از یک ازدواج ناخوشایند کمک کند، اما داشتن پول بدین معنی نیست که زنان شرایط کاری و زندگی بهتری خواهند داشت. سایر و بیانچی (۲۰۰۰) با استفاده از مدارک فراوانی ثابت کردند که وقتی زن و مرد از لحاظ سن، ارزش‌ها و سطح تحصیلات یکسان باشند، احتمال پایداری ازدواجشان بیشتر خواهد بود. از این‌رو منطقی است که مشابهت در نقش‌ها و کارکردها سبب شود زن و شوهر براساس یک زمینه مشابه، درمورد

1. Dommaraju
2. Teachman
3. Sayer and Bianchi

چالش‌ها و فرصت‌ها به تفاهم برسند و روابط زناشویی‌شان را ارتقا دهند (استیوارت و برنتانو، ۲۰۱۶: ۶۸). همچنین مطالعات مختلف (آماتو و راجرز^۱، ۱۹۹۷؛ گیدنز^۲، ۱۳۷۵؛ گونزالز^۳، ۲۰۰۹؛ لستهاق^۴، ۲۰۱۰) نشان دادند روند افزایش طلاق جهانی است و معلول تغییرات اقتصادی، جمعیتی، حقوقی، ارزشی و فرهنگی است. جامعه ایران نیز در دو دهه اخیر به‌رغم سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، به‌سمتی در حال حرکت است که روزبه‌روز بر تعداد طلاق‌هایش افزوده می‌شود.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از روش‌های مرسوم در مطالعات کیفی است و براین‌اساس از نظریه زمینه‌ای^۵ به‌عنوان راهنمایی برای مصاحبه و تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی حاصل از آن استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه این تحقیق را زنان و مردان جداشده ساکن شهر تبریز تشکیل می‌دهند. با توجه به روش پیش‌رو، نمونه‌گیری تا زمانی ادامه یافت که نوعی اشباع نظری و اطلاعاتی حاصل شود. در فرایند گردآوری داده‌ها، در جریان مصاحبه‌های بیشتر اطلاعات جدیدی به‌دست نیامد.

تعداد افراد مورد مصاحبه (نمونه) در این تحقیق ۳۲ نفر (۱۷ زن و ۱۵ مرد طلاق‌گرفته یا در معرض طلاق) است. با اینکه از مصاحبه بیست‌ودوم اشباع نظری حاصل شد، به‌منظور حصول اطمینان بیشتر، مصاحبه‌ها تا ۳۲ نفر ادامه پیدا کرد؛ بنابراین، برای نمونه‌گیری در این تحقیق با گروه‌های مختلفی از زنان و مردان اعم از تحصیل‌کرده و بی‌سواد، مسن‌ها و جوان‌ترها، افرادی که موقعیت اقتصادی-اجتماعی بالایی داشتند و کسانی که موقعیت اقتصادی-اجتماعی متوسط و پایینی داشتند و شاغل و غیرشاغل، دارای فرزند و بدون فرزند و غیر از آن مصاحبه صورت گرفت و نمونه‌گیری انجام شد (تا جایی که تنوع مصاحبه‌شوندگان و مشارکت‌کنندگان در تحقیق به‌لحاظ ویژگی‌های زمینه‌ای در حد زیادی باشد). در تحقیق حاضر برای گردآوری داده‌ها از تکنیک مصاحبه عمیق استفاده شده است.

1. Amato and Ragers
2. Giddens
3. Gonzalez
4. Lesthaeghe
5. Grounded Theory

یافته‌های پژوهش

در بین زنان، ۹ نفر از پاسخگویان کمتر از ۳۰ سال و ۸ نفر بیش از ۳۰ سال دارند. در بین مردان، ۷ نفر زیر ۳۰ سال و ۸ نفر در گروه سنی بیش از ۳۰ سال هستند. از بین زنان، ۱۰ نفر شاغل و ۷ نفر غیرشاغل هستند. در این مورد، ۱۳ نفر از مردان شاغل و بقیه (دو نفر) غیرشاغل‌اند. اغلب زنان کمتر از ده سال زندگی مشترک داشته‌اند (۱۴ نفر) و تنها سه نفر از زنان هستند که بیش از ده سال از ازدواجشان گذشته است. ۱۳ تن از زنان دارای فرزند و ۴ تن بدون فرزند هستند. در این مورد، ۹ نفر از مردان دارای فرزند هستند و ۶ نفر فرزندی ندارند. ۴ نفر از زنان دارای تحصیلات زیردیپلم، ۱۱ نفر بین دیپلم و لیسانس و ۲ نفر بالاتر از لیسانس‌اند. همچنین ۶ نفر از مردان دارای تحصیلات کمتر از دیپلم و ۹ نفر بین دیپلم و لیسانس هستند.

شرایط علی

خشونت

زنانی که در مصاحبه شرکت کردند، گفتند تا میزان زیادی خشونت وارد شده بر جسم و روان خود را برای ادامه زندگی مشترک و به‌ویژه به‌خاطر داشتن فرزند و فرزندان تحمل می‌کردند، اما وقتی دیگر به این نتیجه رسیدند که امکان ادامه زندگی با این شرایط هم به ضرر خودشان است و هم پرخاشگر شدن فرزند را در پی دارد، طلاق را بر زندگی زناشویی ترجیح دادند:

«از زمانی که اختلافاتم با شوهرم بالا گرفته بود و دو بار تا آستانه طلاق رفته بودیم و دادگاه به نفع من رأی داده بود، شوهرم ازم کینه به دل گرفته بود. یه بار گفت بیا بریم بیرون و درمورد اختلافات پیش‌اومده و حل اونا با هم حرف بزنیم. تو جاده خودش از ماشین بیرون پرید و من هاج و واج از این کارش بودم که با ماشین به ته دره سقوط کردیم. شانس آوردم که زنده موندم، ولی چند ماهی بستری بودم. لگن و دست و پام شکسته بود و کلاً خونه‌نشین شده بودم و حرکتی نداشتم. الان هم به‌خاطر اون تصادف مهره گردن و کمرم درد می‌کنه. خیلی توان سرپایستادن ندارم یا وسایل سنگین نمی‌تونم بلند کنم» (خانم ۴۷ ساله، زیردیپلم و غیرشاغل).

اعتیاد

بنا بر نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق، مشکل اعتیاد به‌خصوص در طبقه متوسط و پایین بیشتر ملموس و عامل بروز اختلاف بین زوجین است. زنانی که تجربه زندگی با شوهری معتاد را

داشتند عنوان کردند شاید تا حد زیادی در مورد بیکاری و فقر مالی همسرش صبور باشند و تا زمان زیادی که مرد جویای کار و شغل است، به زندگی مشترک ادامه بدهد و مشوق و یاریگر همسر خود باشند، ولی در مورد اعتیاد، اگر شاهد اراده و جدیتی برای ترک نباشند، احتمال طلاق آن‌ها زیاد است:

«شوهرم به شدت مشروبات الکلی مصرف می‌کرد. حتی شده بود چند باری بهم زنگ زدن، من رفتم و اونو با حالت مستی و حالت استفراغ آوردم خونه. خیلی وقت‌ها مست بود و از دهنش بوی بدی می‌اومد. وقتی بهش اعتراضی هم می‌کردم می‌گفت به تو هیچ ربطی نداره. هر وقت خرج و مخارج زندگی رو ندادم بیا یقه منو بگیر» (خانم ۴۷ ساله، زیردپلم و غیرشاغل).

سوءظن و حس مالکیت

دو محور اصلی و بسیار مهم هر رابطه‌ای به‌خصوص در زندگی مشترک، اعتماد و احترام متقابل است و اگر یکی از این دو محور آسیب ببینند، ممکن است رابطه کاملاً از بین برود. با توجه به افزایش روابط خارج از عرف و خانواده، مصاحبه‌شوندگان زن و مرد مطرح می‌کردند که سوءظن و شک به شریک زندگی ناخودآگاه شکل گرفته بود و جسارت به این عمل که ضد ارزش‌های جامعه است در جامعه نسبت به گذشته رشد داشته است:

«شوهرم به شدت فرد شکاک بود و مدام منو تحت کنترل داشت. حتی گوشیم هم زنگ می‌زد، گاهی خودش جواب می‌داد تا بدونه کی زنگ زده. حتی اواخر کلاً به سرش زده بود. وقتی از سرکار می‌اومد دهنمو بو می‌کرد و می‌گفت مشروب خوردی؟ از خونه بوی سیگار میاد. کسی اومده بود خونه؟» (خانم ۲۷ ساله، دپلم و غیرشاغل).

خیانت و بی‌بندوباری جنسی-اخلاقی

در مصاحبه‌هایی که با زنان انجام گرفت و به روابط جنسی خارج از خانه شوهرانشان اشاره داشتند، غالباً مطرح می‌کردند که شریک زندگی‌شان با زنان مطلقه ارتباط جنسی داشته و وارد شدن زن دیگر به زندگی مشترکشان را دلیل پیش‌آمدن اختلافات و طلاق خودشان مطرح کردند. همچنین معتقد بودند وقتی رفاه و وضعیت مالی زندگی آن‌ها بهتر شد، شوهرشان روابط جنسی خارج از خانه را شروع کرد. در مقابل مردان نیز عنوان می‌کردند که در زندگی مشترک

کم‌وکاستی نبود، همه تلاش و عزم خود را برای ساختن زندگی موفق گذاشته بودند و از خیانت همسر خود به شدت شوکه شده‌اند:

«هرازگاهی از اطرافیان حرفایی رو می‌شنیدم که می‌گفتن زنم با مرد دیگه‌ای رابطه داره ولی جدی نمی‌گرفتم. تا اینکه بعد مدتی فهمیدم که بله واقعیت داشت و زندگی من شده صحبت اول اقوام و آشنایان. کلاً آبرویی برام باقی نمونه بود و با استفاده از تعدادی شاهد و خبرکردن پلیس، ماجرا رو پیگیر شدم تا بیشتر از این با حیثیت و آبروی من بازی نکنه» (آقای ۳۸ ساله، دیپلم و شاغل).

اختلافات فکری و نگرشی خانواده‌ها

محیط زندگی، قوم و قبیله، عقاید و باورها، آداب و رسوم و توقعات و انتظارات فرد، از مسائلی است که می‌تواند زندگی مشترک را با مشکل روبه‌رو کند. مصاحبه‌شوندگان زن و مرد، تمایز اساسی بین خود و همسر را از دلایل اصلی طلاق عنوان کردند؛ چرا که معتقد بودند دید مشترکی به زندگی در بین آن‌ها وجود ندارد و باهم‌بودن و تعلق‌داشتن از کانون خانواده آن‌ها رخت بر بسته است و چرخه و روال زندگی، تغییراتی اساسی در جهت فروپاشی خانواده را در پی داشته است:

«شوهرم بهم اجازه نمی‌داد تنهایی بیرون برم و می‌گفت خوبیت نداره زن خودش تنها بیرون بره. حالا مانع از ادامه تحصیل شد و کلاً می‌گفت از خونه بیرون نرو. وقتی این شرایط رو به مادرشوهرم گفتم جواب داد خوب پسرم راست می‌گه. توی فامیل ما خوبیت نداره زن خودش تنهایی هر جا خواست بره» (خانم ۳۸ ساله، دیپلم و غیرشاغل).

مسائل اقتصادی

مشکلات مالی و اقتصادی از علل شکل‌گیری اختلافات و سرد شدن روابط زوجین به حساب می‌آید. بیکاری و نداشتن درآمد، نداشتن امنیت شغلی، هزینه‌های زیاد زندگی و... از مواردی هستند که مصاحبه‌شوندگان به آن‌ها اشاره داشتند:

«شوهرم شغل ثابتی نداشت و بعد از مدتی یا از کار اخراجش می‌کردن یا خودش می‌گفت این کار به درد من نمی‌خوره. کلاً هر ماه با هزار بدبختی و مصیبت پول اجاره‌خونه، پول قبض و... رو پرداخت می‌کردیم. گاهی پرداخت اینا عقب می‌افتاد و چند باری هم برای قطع گاز و آب به در منزل اومده بودن. در طول مدت زندگی یک روز خوش نداشتم و هر روز

استرس کار و هزینه‌های زندگی و بی‌خیالی شوهرم منو عصبی می‌کرد. هر کاری رو شروع می‌کرد، زود به بن‌بست می‌رسید و بدهی بالا می‌آورد» (خانم ۳۴ ساله، لیسانس و شاغل).

شناخت‌ناداشتن زوجین از یکدیگر

اخلاق‌محوری و صداقت، ویژگی‌های فردی و شخصیتی و توجه به نسبتی از معیارهای در انتخاب همسر آینده امری ضروری است. در بیشتر مصاحبه‌های صورت‌گرفته، مصاحبه‌شوندگان اذعان کردند که چندان شناخت کافی و مناسبی از همسر خود نداشتند و بعد از شروع زندگی مشترک تازه متوجه شدند همسری متناسب با شخصیت و معیارهای خود را انتخاب نکرده‌اند:

«با خواهرش دوست و همکلاسی بودم و خواهرش منو بهش پیشنهاد کرده بود. از اون طرف چون هم‌محلله‌ای بودیم، دیگه چندان تحقیقی انجام ندادیم. همسرم اون زمان تهران کار می‌کرد و ساکن تهران بود. بعداً و با گذشت زمان متوجه شدم این توی تهران روابط جنسی داشته و سیگاری بوده و ما ازش بی‌خبر بودیم. براساس اعتماد و شناخت خانواده باهاش ازدواج کردم» (خانم ۳۴ ساله، لیسانس و شاغل).

نارضایتی جنسی

در بیشتر مصاحبه‌های صورت‌گرفته، مصاحبه‌شوندگان از کم‌بودن میزان رضایت جنسی صحبت کردند. علاوه بر آن رابطه جنسی را پیش‌نیاز عشق و تداوم رابطه عاطفی بیان کردند و مدعی بودند مفهوم عشق یک رشد احساسی و عاطفی است که گرچه رابطه جنسی عامل تقویت‌کننده آن است، باید بدون رابطه جنسی هم به رشد و تعالی خود ادامه بدهد.

«شوهرم به‌شدت سردمزاج بود و با هم چندان رابطه جنسی نداشتیم. اوایل زندگی من بیشتر به‌سمتش می‌رفتم، ولی به‌مرور که دیدم علاقه‌ای نداره کم‌کم من هم از برقراری رابطه دلسرد شدم. هرچقدر بهش می‌گفتم بره دکتر مقاومت می‌کرد و می‌گفت من مشکلی ندارم و تمایل جنسی تو بیش از حد هستش» (خانم ۲۸ ساله، لیسانس و شاغل).

ازدواج زودهنگام و پرمخاطره

مردان و زنان مصاحبه‌شونده ازدواج زودهنگام را جزء ازدواج‌های پرمخاطره عنوان کردند که در آن برهه، شناخت و ظرفیت روانی مناسب برای مدیریت زندگی مشترک را نداشتند. در برابر مشکلات زندگی، آستانه تحمل آنان کم بود، خیلی سریع دچار یأس و خستگی شدند، تسلیم شرایط موجود شدند و طلاق را برای خلاصی از زندگی انتخاب کردند:

«اصلاً درکی از زندگی مشترک نداشتم و صرفاً ازدواج رو کاری برای رفع نیازهای جنسی می‌دونستم. برای همین بعد اتمام سربازی تصمیم به ازدواج گرفتم. بعد ازدواج بود که فهمیدم زندگی فقط نیاز جنسی نیست و اگر آمادگی تمام نداشته باشی، ادامه زندگی مشترک کار دشوار و سختیه» (آقای ۳۵ ساله، زیردپلم و شاغل).

شرایط زمینه‌ای

ضعف سیستم آموزشی و مراکز مشاوره خانواده

مصاحبه‌شوندگان زن و مرد متذکر شدند که در سیستم آموزشی حاکم بر کشور ما در مورد سواد جنسی و مهارت‌های زندگی فردی و اجتماعی، آن‌چنان آموزش و روشنگری صورت نگرفته است و این قبیل موارد در جامعه تابو شده‌اند. آن‌ها مشاوره‌های قبل و بعد از ازدواج را خیلی سطحی دانستند که آن‌چنان که شایسته است، در جهت کمک و آگاهی‌بخشی زوجین نیست و شرکت در آن‌ها بخشی از مراحل اداری تصنعی و فرمالیته است:

«متأسفانه تو مدرسه به ما اصلاً در مورد جنسیت، ازدواج و مسائل از این دست آموزشی داده نشد. من خودم یقیناً اگر شناخت کافی از این قبیل مباحث داشتم، چشم‌وگوش‌بسته ازدواج نمی‌کردم و در انتخاب شریک زندگی همه جوانب رو در نظر می‌گرفتم» (خانم ۲۷ ساله، دیپلم و غیرشاغل).

وابستگی عاطفی

وابستگی عاطفی غالباً در بین مصاحبه‌شوندگان زن مطرح شد که آن را ناشی از وابستگی بیش‌ازحد به زندگی مشترک و به‌خصوص به‌خاطر فرزندان عنوان کردند که تحت هر شرایطی برای دوام زندگی به‌خاطر فرزندان راضی بودند به زندگی مشترک ادامه دهند:

«همیشه زیبایی همسرم رو می‌ستودم و بهش توجه داشتم و می‌گفتم تو نباشی من نمی‌تونم به زندگی ادامه بدم. کم‌کم زندگی ما به‌سمتی می‌رفت که این هی به هر بهانه‌ای قهر می‌کرد و من با گل می‌رفتم دنبالش تا برگرده سر خونه و زندگی مون. تا جایی که زنم بعد مدتی خودشو خیلی بالا گرفت و انتظار داشت هر خواسته‌ای داره من بدون چون و چرا قبول کنم» (آقای ۳۴ ساله، لیسانس و شاغل).

شرایط مداخله‌گر

ضعف مدیریت و استقلال شخصیتی

اغلب مصاحبه‌شوندگان به ضعف مدیریت و استقلال شخصیتی شریک زندگی خود اشاره کردند که امکان تصمیم‌گیری و واکنش مناسب را دچار مشکل می‌کرد و در بلندمدت آشفتگی و دل‌سرد شدن از همسر را به‌عنوان تکیه‌گاه به همراه داشت:

«شوهرم حتی قادر نبود تصمیم مسافرت رفتن رو با همدیگه هماهنگ کنیم و می‌گفت باید در این زمینه از مادرم هم نظرخواهی کنم. کلاً هر کاری می‌خواستیم انجام بدیم بدون موافقت و تأیید مادرش امکان‌پذیر نبود. این رفتارش برام قابل تحمل نبود. انگاری هنوز بچه بود و خودش قدرت تصمیم‌گیری نداشت» (خانم ۲۹ ساله، فوق‌لیسانس و شاغل).

تقویت فردگرایی

مصاحبه‌شوندگان خاطرنشان کردند تفکر سنتی غالب، رنگ باخته است و ارزش‌های نوین جایگزین شده‌اند؛ چرا که زنان خواهان حضور در عرصه عمومی هستند و نقش‌های سنتی را که مانع پیشرفت اقتصادی و اجتماعی است برنمی‌تابند:

«من خودم از اول توی خانواده‌ای تربیت شده بودم که مستقل بار اومدم و همه کارهای خودم رو به‌تنهایی انجام می‌دادم. با درآمد خودم معازه خریدم و کار می‌کردم. ولی شوهرم مدام ازم درمورد کارم سؤال می‌کرد. کلاً روی اعصابم رفته بود و من از اینکه یکی مراقبم باشه خوشم نمی‌اومد. خوب وقتی من خودم می‌تونم ماشینم رو ببرم تعمیرگاه یا کارهای اداریم رو خودم انجام بدم، دیگه چه نیازی به شوهر و آقابالاسر دارم» (خانم ۲۸ ساله، کاردانی و شاغل).

شکسته شدن قبح طلاق

مصاحبه‌شوندگان بیان داشتند که نوع نگاه جامعه به طلاق تغییر کرده است و آن فشار و نگاه منفی که به طلاق وجود داشت کمرنگ‌تر شده و افراد با فشارهای روانی و اجتماعی کمتری اقدام به طلاق می‌کنند:

«در فامیل و اقوام ما طلاق جایگاهی نداشت و منم باور نمی‌کردم روزی کارم به طلاق بکشه. اما چون زنم وقتی من سرباز بودم، به حالت غیابی درخواست طلاق داده بود و مهریه‌شو اجرا گذاشته بود، چاره‌ای جز طلاق دادن نداشتم؛ چون نمی‌خواست با من زندگی کنه. حتی

پدرم بعد پرس‌وجو فهمیده بود خواهر بزرگ‌تر همسرم هم قبلاً طلاق گرفته بود و اینا کارشون اینه که درخواست طلاق بدن و مهریه بگیرن. به خاطر همین جریان حتی خونواده‌م موافق طلاق بودند و می‌گفتن طلاق در این زمان بهتر از طلاق با داشتن فرزند در آینده‌ست و الان تمومش کنید به نفع هر دو طرف هستش» (آقای ۲۶ ساله، دیپلم و غیرشاغل).

فشارهای هنجاری

مصاحبه‌شوندگان اعم از زنان و مردان مطرح کردند که به‌خاطر فشارهای هنجاری حاکم بر جامعه از بیان داشتن دلایلی که تصمیم بر طلاق و جدایی را گرفته‌اند خودداری می‌کنند؛ چرا که هم بیان کردن دشوار است و هم ترس آن را دارند که در صورت مطرح کردن چه واکنش و بازخوردی از خانواده و جامعه دریافت کنند. بدین ترتیب علل طلاق را مانند رازی در پیش خود نگه داشته بودند:

«در رابطه جنسی با شوهرم به شدت اذیت می‌شدم و طوری شده بود که اصلاً میل جنسی در من از بین رفته بود و هر بار فکر می‌کردم بهم تجاوز می‌کنه. دیگه این شرایط برام غیرقابل تحمل شده بود و تصمیم به طلاق گرفتم. وقتی اطرافیان درمورد طلاق ازم سؤال می‌کردن نمی‌تونستم اتفاقات واردشده در جریان زندگیمو براشون بازگو کنم، ولی از درون متلاشی شده بودم» (خانم ۲۵ ساله، لیسانس و شاغل).

نداشتن تعهد و مسئولیت‌پذیری

مصاحبه‌شوندگان از اینکه شریک زندگی آن‌ها به وظایف و مسئولیت‌های خود واقف نبود یا اینکه عمداً یا سهواً از پذیرش آن‌ها شانه خالی می‌کرد، احساس نارضایتی و ناخشنودی می‌کردند و معتقد بودند این امر سبب شده است تا در زندگی به‌جای حس «ما» بودن و شدن، فقط «من» بودن جاری باشد و هیچ‌گونه صمیمیت و همکاری دوجانبه برای ساختن زندگی بهتر وجود نداشته باشد:

«همسرم کلاً وظایف و کارهای مربوط به خونه رو انجام نمی‌داد. کلاً خونه ما همیشه شلوغ و کثیف بود و اصلاً رسیدگی نمی‌کرد. حتی گاهی لباس‌ها روی هم تلبار می‌شد و من لباسی پیدا نمی‌کردم بپوشم برم سرکار. حتی خیلی وقت‌ها می‌رفت خونه اقوام و آشناهاش و دیر می‌اومد خونه و از شام هم خبری نبود» (آقای ۳۸ ساله، دیپلم و شاغل).

سلطه و کنترل طرف مقابل

بسیاری از افراد برای اینکه همسر خود را تحت کنترل درآورند و بر رفتارهای او تسلط یابند، از ابزار سلطه و کنترل طرف مقابل به اشکال گوناگون استفاده می‌کنند. رفتارهای کنترل‌گر ممکن است در هر برهه‌ای از زندگی بروز یابند. در این مورد بیشتر زنان احساس سلطه و کنترل بر خود را از جانب همسر عنوان کردند که مانع از آن شده بود تا احساس رضایت درونی و خودشکوفایی کنند:

«همسرم کلاً منو از خانواده و دوستانم دور کرده بود. وقتی می‌دیدم با برادرم صحبت می‌کنم می‌گفت چقدر با داداش صحبت می‌کنی، تلفن سوخت یا وقتی می‌گفتم با دوستم می‌خوام برم خرید می‌گفت من از اون دوستت خوشم نمیاد و یه جوریه؛ یا مثلاً هر وقت خواهرم مهمون ما بود، با پیش‌کشیدن حرفایی می‌خواست رابطه من و خواهرمو بهم بزنه» (خانم ۲۵ ساله، لیسانس و غیرشاغل).

راهبردها

حمایت‌نکردن مادی و معنوی خانواده

مصاحبه‌شوندگان بعد از تشدید اختلافات با شریک زندگی، اولین راهبرد کنشی که از خود بروز داده بودند این بود که آیا درمیان گذاشتن مشکلات زندگی با خانواده کمک‌کننده خواهد بود یا اینکه با دست رد و حمایت‌نشدن از سوی خانواده مواجه خواهند شد:

«توی اختلافات و درگیری‌های زندگی مشترکم، خانواده‌م مدام کمک و راهنمایی می‌کردن که توی زندگی مشترک باقی بمونم، ولی هرچی تلاش کردم نشد!! و اقدام به طلاق کردم. اگر خانواده کمک‌حال و پشتیبانم نمی‌شدن، معلوم نبود چیکار باید می‌کردم. نه از کارهای دادگاه سر درمی‌آوردم، نه پولی داشتم که بتونم خودم خرج و مخارج زندگیمو بعد از طلاق تأمین کنم» (خانم ۲۱ ساله، دیپلم و غیرشاغل).

مهریه: اهرم فشار یا بدون کارکرد

در بیشتر مصاحبه‌ها، زنان گفتند درخواست مهریه به‌مثابه اهرمی بوده که مردان را برای گرفتن طلاق به دادگاه بکشاند تا به‌صورت توافقی بر سر طلاق و جدایی به توافق برسند.

«شوهرم تهدیدم می‌کرد به هیچ‌عنوان طلاق نمی‌دم و باید اون‌قدر بمونی که موهای سرت هم مٹ دندونات سفید بشن. من با توجه به اینکه مبلغ مهریم زیاد بود و شوهرم مغازه

داشت، برای گرفتن مهریه مغازه‌شو پلمپ کردم. با این شرایط وقتی دید چاره‌ای برایش نمونه برادرش رو واسطه کرد تا به صورت توافقی برای پرداخت مهریه و طلاق تصمیم بگیریم» (خانم ۲۵ ساله، لیسانس و غیرشاغل).

طلاق وسیله نجات فرد

مصاحبه‌شوندگان گفتند تا آخرین لحظات، تلاش و اهتمام خود را برای ادامه و بهبود زندگی مشترک به کار بردند، اما زمانی که به این نتیجه رسیدند که ادامه شرایط به نفع هیچ‌کدام از طرفین نیست، طلاق را به عنوان آخرین گزینه برای رهایی و نجات انتخاب کردند:

«اوایل خیلی دچار فشار روحی و افسردگی بودم. بعداً دیدم اتمام اون زندگی چقدر به نفع تموم شده و اگر زندگی رو ادامه می‌دادم، جز پسرقت چیز دیگه‌ای عایدم نمی‌شد. بعد طلاق ادامه تحصیل دادم و با شخص دیگه‌ای هم ازدواج کردم و کلاً زندگیم از این رو به اون رو شد» (خانم ۴۹ ساله، لیسانس و شاغل).

حمایت‌شدن یا نشدن از سوی قانون

مصاحبه‌شوندگان مطرح کردند قانون جاری از عدالت و انصاف به دور است و هر کسی که پول یا آشنایی داشته باشد، به راحتی امکان صدور حکم به نفع خویش را فراهم می‌آورد. شرایط مطرح‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان موجب ایجاد ذهنیت منفی و مخدوش به دستگاه قضایی کشور شده است و از تجربه شکل‌گرفته در مرحله طلاق، محیط دادگاه را محیطی مساعد و مناسب که باید منجی مظلوم و احقاق عدالت باشد، مشاهده نکرده‌اند:

«در جریان گرفتن نفقه قرار بود لایحه‌ای به پرونده اضافه بشه و رأی به نفع من بود. قرار شد اول لایحه مهر ثبت بخوره و بعداً به پرونده ضمیمه بشه، ولی نمی‌دونم چی شد که قبل از مهر ثبت خوردن لایحه گم شد و حق و حقوقم بر باد رفت. اون زمان خیلی ناراحت و آشفته شدم و کلاً از حمایت قانون و عدالت دلسرد شدم. آخه یعنی چی لایحه از پرونده من گم بشه؟ حتماً همسرم با همکاری یکی اون لایحه رو از پرونده برداشته بود تا حکم به نفع من صادر نشه» (خانم ۳۳ ساله، زیردیپلم و شاغل).

داغ‌نگ و افترا

در میان مصاحبه‌شوندگان، زنان بیش از مردان برچسب‌خوردن را تجربه کرده‌اند و دچار این عارضه شده‌اند. مصاحبه‌شوندگان خاطرنشان کردند که معمولاً برچسب‌زنی و افترا بیشتر در

مرحله تشدید اختلافات و مراحل پایانی طلاق به وقوع می‌پیوندد. افترا و تهمت‌ها که بیشتر ناشی از خصومت و کینه است و منطبق بر واقعیت زندگی نیست. طرفین برای اینکه خود را محق جلوه دهند، دست به این کنش می‌زنند و آرامش روانی و آبروی فرد و خانواده وی را تحت تأثیر بازخوردهای منفی این قضاوت‌ها قرار می‌دهند:

«بعد از طلاق گرفتن از زخم برای ازدواج مجدد دو باری اقدام کردم، ولی هر دو بار بهم جواب رد دادند و گفتن تو اگر مرد زندگی بودی و مشکلی نداشتی، از زن اولت طلاق نمی‌گرفتی. می‌گفتن دخترمونو که از سر راه نیاوردیم که با دست خودمون بدبختش کنیم» (آقای ۲۹ ساله، لیسانس و شاغل).

پیامدهای طلاق

در مصاحبه‌های صورت‌گرفته، پیامدهای اجتماعی طلاق برای دو جنس تقریباً برابر عنوان شد، ولی پیامدهای اقتصادی و روانی برای زنان به مراتب بسیار بیشتر از مردان عنوان شده است.

کاهش ارتباطات اجتماعی

مصاحبه‌شوندگان به موارد متعددی اشاره کردند، از قبیل: افزایش جرائم اجتماعی، آسیب‌پذیری و بی‌ثباتی جامعه، فروپاشی خانواده به‌عنوان مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین نهاد جامعه‌پذیری افراد، طرد اجتماعی، کاهش فرصت‌های ازدواج، اختلال در مناسبات اجتماعی، کاهش یا قطع شدن حضور در محیط بیرونی، از دست دادن حمایت اجتماعی، و تضعیف موقعیت و فرصت‌های اجتماعی:

«بعد از طلاق، چون از حرف‌و‌حدیث‌های اطرافیان واهمه داشتم، خیلی توی دوره‌های فامیل حاضر نمی‌شدم و فقط با یه دوستانم که از دبیرستان با هم بودیم، رفت‌وآمد می‌کردم، اونم زمانی که شوهرش سرکار بود و همیشه قبل از برگشتن شوهرش خونه‌شونو ترک می‌کردم. خودم تنهایی می‌رم رستوران یا کافی شاپ. به این شرایط عادت کرده‌م و راحت‌م» (خانم ۴۹ ساله، لیسانس و شاغل).

پیشنهاد ارتباط نامشروع

در مصاحبه‌ها، بیشتر زنان طلاق‌گرفته از پیشنهاد ارتباط نامشروع توسط وکیل، قاضی دادگاه، کارکنان دادگاه، اقوام و آشنایان سخن گفتند:

«روند رسیدگی به پرونده من توی دادگاه خیلی طولانی شده بود و من از این داستان خیلی خسته شده بودم. اونجا به کارمندی بود وقتی این شرایط من رو دید گفت تو صیغه من بشو،

من قول می‌دم به هفته‌ای نشده طلاق رو از شوهرت بگیرم و راحت بشی. واقعاً از این حرف هنگ کردم و نمی‌دونستم چی بگم و فقط از اتاق اوادم بیرون. کلاً بعد اون اتفاق خیلی می‌ترسیدم. تنهایی دادگاه نمی‌رفتم و برادرم رو به‌عنوان همراه با خودم می‌بردم» (خانم ۲۵ ساله، لیسانس و غیرشاغل).

شکل‌گیری خانواده‌های تک‌والد

در مصاحبه‌ها، اغلب زنان سرپرستی فرزندان خود را برعهده گرفته‌اند که با نوعی ترس و نگرانی همراه بوده است. آنان می‌گفتند به‌خاطر شاغل بودن یا مشکلات روحی و روانی، نظارت کافی بر اعمال و رفتار کودکانشان ندارند و نوعی نگرانی اخلاقی از این موضوع دارند. همچنین مصاحبه‌شوندگان مرد گفتند هرچند استقلال مالی زنان در نگاه اول کمک اقتصادی خانواده به حساب می‌آید، به آن‌ها این امکان را می‌دهد که در برابر همسرشان احساس ضعف، کمبود و وابستگی نکنند و همین عامل سبب شده است تا در صورت بروز اختلافات زناشویی رابطه شکننده‌تری را تجربه کنند و با آسودگی فکری بیشتری برای طلاق گرفتن تصمیم‌گیری کنند:

«همسرم چندتا محبتی نه به من و نه دخترمون نداشت. دقیق مثل پدرش بود خودخواه و لجباز. منم زمان طلاق تمام مهریه و حقوقش رو دادم، ولی دخترم رو خودم برداشتم؛ چون نمی‌خواستم با زنی بزرگ بشه که انسانیت و تربیت و شعور چندانی براش در اولویت نیست» (آقای ۲۸ ساله، زیردیپلم و شاغل).

حاشیه‌نشینی جنسی

در حاشیه‌نشینی جنسی، افراد ممکن است قبل از طلاق از وضعیت اجتماعی بالاتری برخوردار باشند، اما به دلیل طلاق و تغییر در شبکه اجتماعی این وضعیت را از دست بدهد و به سطح پایینی از وضعیت اجتماعی و منزلتی تنزل یابد؛ بنابراین حاشیه‌نشینی جنسی پدیده متغیری است که با وضعیت اجتماعی ارتباط دارد. اگر میل جنسی به شکل سازمان‌یافته سرکوب نشده بود، شاید شاهد این تعداد از طلاق نبودیم. جداسازی همه‌جانبه و سرکوب سازمان‌یافته میل جنسی، زنان را به ابژه جنسی^۱ مردان تبدیل کرده است و متأسفانه بسیاری از زنان این موقعیت کالابودگی را پذیرفته‌اند:

«گاهی با همسرم اختلاف و دعوا داشتیم، ولی خیلی شدید نمی‌شد. با کمک هم خونه خریدیم و قرار شد که بعد از اتمام کارش اونجا ساکن شیم. عصر بود که مادرشوهرم بحتم شد و ما که با هم تو یه آپارتمان ساکن بودیم، دعوی سختی با هم کردیم و کار به کتک‌کاری هم رسید. منو از خونه انداختن بیرون و در رو به روم بستند. خوب شد زنگ زدیم و داییم اومد و بیرون‌کردن از خونه رو ثبت پلیس کردیم. کار ما بیخ پیدا کرد و به طلاق کشید. چند مرحله از دادگاه مونده بود که فهمیدم شوهرم با زنی ازدواج کرده و برده تو خونه‌ای که حق من و فرزندم بوده، خونه رو محل زندگی زنی کرده که با خودش یه دختر شش‌ساله هم داشت. وقتی این ماجرا رو شنیدم، خیلی دلم به درد اومد که چه جور یه هم‌جنس خودم به من ضربه زد و زندگیمو نابود کرد» (خانم ۳۲ ساله، لیسانس و شاغل).

نداشتن پشتوانه اقتصادی قوی

وابستگی اقتصادی برای زنان طلاق‌گرفته یک مسئله جدی است؛ چرا که با از دست دادن شوهرشان به علت طلاق، استانداردهای زندگی‌شان به شدت تنزل می‌یابد. از طرفی مردانی که مجبور شده‌اند بخشی از سرمایه و دارایی خود را به عنوان مهریه در زمان طلاق پرداخت کنند یا به خاطر اتفاقاتی محکوم به زندان شده‌اند، از لحاظ اقتصادی دچار زیان و بدهی‌های مالی شده‌اند و قدرت مالی کافی برای شروع کسب‌وکار جدید با سرمایه کافی را ندارند:

«اوایل که سرکار می‌رفتم تا حدودی وضع مالی خوب بود، ولی چون دچار بیماری اعصاب شدم، دیگه سرکار نمی‌رفتم و با سود پولی که تو بانک سپرده‌گذاری کرده بودم، زندگی می‌کردم. البته اونم کفاف اجاره‌خونه و هزینه‌های درمان رو به‌زور می‌داد. برای همین خیلی از میوه‌جات و مواد پروتئینی استفاده نمی‌کردم و به‌ندرت توی سبد خرید من قرار می‌گرفتند» (خانم ۴۷ ساله، زیردپلم و غیرشاغل).

افسردگی و اختلال روانی

اختلال افسردگی اساسی می‌تواند سطحی، معتدل یا عمیق باشد. در این حالت است که افکاری مانند اینکه دیگر توان زندگی در فرد باقی نمانده است به فرد هجوم می‌آورند. فرد پایانی برای رنج‌های خود نمی‌بیند و یقین دارد که فقط اوست که چنین احساسی دارد:

«حوادث تلخ زندگی مشترک، از لحاظ روحی و روانی ضربه سختی به من وارد کرد و باعث شد دچار بیماری اعصاب و روان بشم و چهار سالی زیر نظر روان‌پزشک بودم. توی اون برهه اصلاً ظرفیت ناراحتی و استرس رو نداشتم و با کوچک‌ترین ناراحتی به من حمله

عصبی وارد می‌شد و دچار تنگی نفس می‌شدم و ضربان قلبم تند می‌شد» (خانم ۳۴ ساله،
لیسانس و شاغل).

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی مقایسه‌ای فهم طلاق در بین زنان و مردان طلاق‌گرفته شهر تبریز، فضایی اجتماعی را توصیف می‌کند که در آن شاهد نوعی تمایز طبقاتی-فرهنگی در عادت‌واره‌ها و سرمایه‌ها هستیم. عادت‌واره زوجین با یکدیگر متفاوت و متمایز است. به‌علاوه از پایگاه اجتماعی یکسانی نیستند و از لحاظ سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نمادین با یکدیگر تفاوت دارند.

از دیدگاه بوردیو، رابطه میان ساختار اجتماعی، هیبتاس و عمل اجتماعی یک رابطه خطی ساده، علی و مکانیکی نیست. وی اعتقاد دارد افراد موقعیت ساختاری یا طبقاتی مشترک و تجربه‌های مشابه و تکرارشونده‌ای دارند که هیبتاس مشترکی ایجاد می‌کنند، و این هیبتاس به‌نوبه خود، به اعمال اجتماعی آنان ساختار می‌بخشد، یعنی دستورالعمل‌هایی را تنظیم و اعمال کنشگران را محدود می‌کند. درعین‌حال، اجازه نوآوری فردی را هم می‌دهد. از این‌رو، افراد نه عاملانی کاملاً آزادند و نه محصول منفعل ساختار اجتماعی. زندگی اجتماعی نه به‌تمامی امری ذهنی است و نه صرفاً متشکل از معانی و کنش‌های داوطلبانه. نه صرفاً امری عینی و تابع فرایندهای ساختاری اجتماعی و نه تجربه‌ای کاملاً محدود یا توأم با اجبار (سیدمن ۱۳۹۳: ۱۹۷).

وی در مورد عادت‌واره می‌افزاید با وجود اینکه هر انسانی دارای یک عادت‌واره خاص و منحصربه‌فرد است، تشابهاتی در عناصر عادت‌واره‌های تعدادی افراد یافت می‌شود که از آن به‌عنوان عادت‌واره طبقه نام می‌برد. بدین معنا که هر طبقه دارای عادت‌واره‌های مشترکی است که مانند هم فکر و رفتار می‌کنند، سلیقه‌های مشابهی دارند و ارزش‌ها و معیارهایشان مانند هم است، خوبی، بدی یا زشتی و زیبایی در نزد مشابه خواهد بود؛ زیرا عادت‌واره‌ها هدایت‌کننده رفتار هستند (منادی، ۱۳۸۶: ۵۳).

بوردیو معتقد است افراد یک طبقه علاوه بر عادت‌واره‌های خاص خودشان، دارای تشابهاتی نیز هستند. در نتیجه می‌توان گفت زوجینی با عادت‌واره‌های یکسان، از آنجا که در فضاهای فرهنگی مشابهی زندگی کرده‌اند، علاوه بر عادت‌واره‌های منحصربه‌فرد خود دارای برخی عادت‌واره‌های مشابه نیز هستند که موجب می‌شود هرچه بیشتر مانند هم فکر و رفتار کنند.

نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های اخوان تفتی (۱۳۸۲)، سیف (۱۳۸۳) و نصیری (۱۳۸۳) مطابقت دارد. براساس نتایج پژوهش حاضر، مشکلات اقتصادی تأثیرات مشابهی بر زنان و مردان دارد، اما نگرانی زنان از آینده اقتصادی فرزندان بیشتر از مردان است. مردان و زنان دشواری مراحل طلاق را مشابه هم تجربه کرده‌اند و به ترتیب مراحل بعد، قبل و حین برایشان دشوار بوده است. در طبقات پایین و متوسط اجتماع، پس از طلاق با زنان برخورد سخت‌تری می‌شود و عموماً برای زنان مطلقه حق ازدواج مجدد قائل نیستند. اگر پس از طلاق، مسئولیت‌های اقتصادی و تأمین نیازهای فرزندان بر دوش مادر سنگینی کند، خطر افت تحصیلی، افزایش رفتار بزهکارانه و مشکلات بهداشت روانی مادر و فرزندان افزایش می‌یابد؛ بنابراین، زنان در مقایسه با مردان، مشکلات اقتصادی بیشتری را تجربه می‌کنند. همچنین نتایج پژوهش حاضر در خصوص تأثیر اعتیاد بر طلاق بین زوجین با نتایج مطالعه زرگر و نشاط‌دوست (۱۳۸۶) مطابقت دارد.

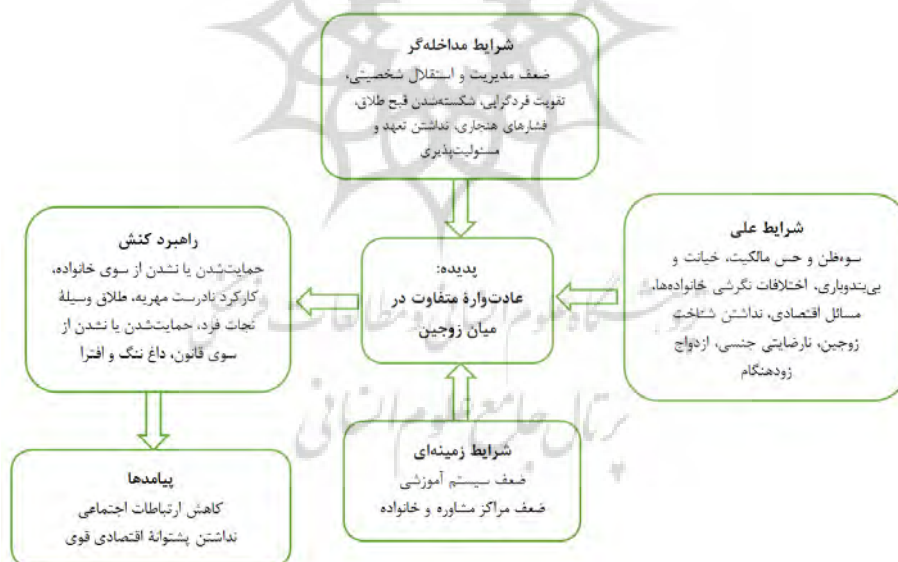
در تحقیق حاضر به این نتیجه رسیدیم که گرایش به طلاق در بین افراد طلاق‌گرفته چندان قوی نبوده و طلاق آخرین راهکار مورد نظر افراد بوده است. میزان تصور مثبت از پیامدهای طلاق و دخالت دیگران در زندگی زوجین در گرایش افراد به طلاق تأثیر زیادی نداشته است. این نتایج مغایر با یافته‌های ریاحی و همکاران (۱۳۸۶) است.

همان‌طور که مطالعات ملتفت و احمدی (۱۳۸۷)، فاتحی دهاقانی و نظری (۱۳۸۹) و زارعان و سدیدیپور (۱۳۹۴) نشان داده، در پژوهش حاضر نیز به شناخت‌نداشتن زوجین از یکدیگر و داشتن یا نداشتن فرزند در گرایش به طلاق تأکید می‌شود.

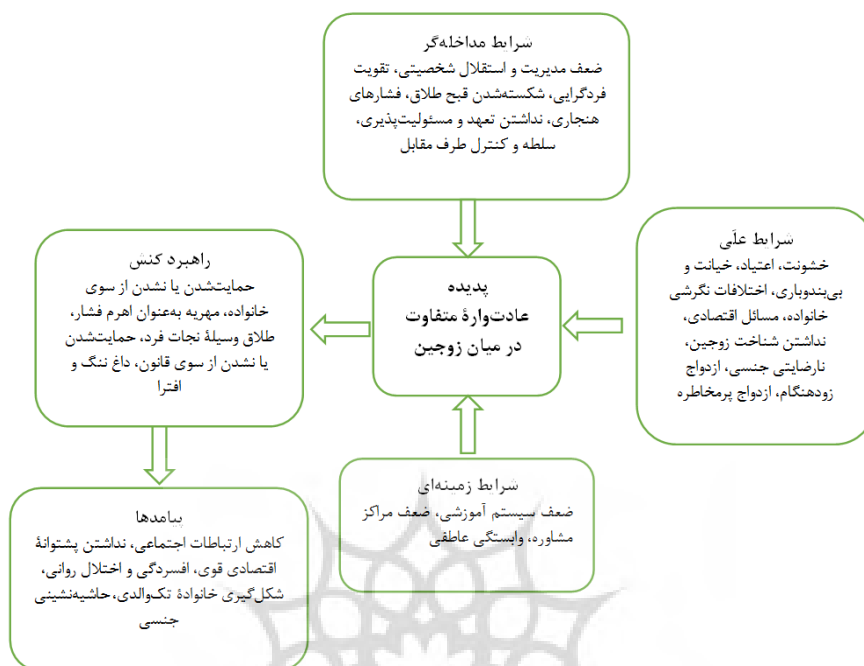
براساس نتایج، نارضایتی جنسی زوجین و نداشتن تعهد و مسئولیت‌پذیری از عواملی هستند که زندگی مشترک را به سمت تنش و اختلافات بیشتر سوق می‌دهند. این یافته با یافته‌های تحقیق روشنی (۱۳۸۹) و جوادی و جوادی (۱۳۹۰) مطابقت دارد. در خصوص اثر تقویت‌کنندگی فردگرایی و استقلال مالی زنان بر گرایش و تصمیم به طلاق، یافته‌ها با نتایج مطالعه عباس‌زاده و همکاران (۱۳۹۴) هم‌راستا است.

یافته‌های تحقیق نشان داد استقلال مالی و اشتغال زنان سبب شده است در صورت شکل‌گیری اختلافات جدی و نبود امکان ادامه زندگی مشترک، زنان شاغل با فشار و استرس کمتری از زنان غیرشاغل تصمیم به طلاق بگیرند. این نتایج با یافته‌های آماتو و راجرز (۱۹۹۷) و سایر و بیانچی (۲۰۰۰) مطابقت دارد.

استقلال اقتصادی زن ممکن است به رهایی از یک ازدواج ناخوشایند کمک کند، اما داشتن پول بدین‌معنا نیست که زنان شرایط کاری و زندگی بهتری خواهند داشت. ایده استقلال اقتصادی بر این فکر استوار است که وقتی مرد و زن نقش‌های مکمل در خانواده داشته باشند و کارهای خانه‌داری متفاوتی را عهده‌دار باشند، ثبات ازدواجی ارتقا می‌یابد. به‌هرحال، سایر و بیانچی (۲۰۰۰) با استفاده از شواهد فراوانی ثابت کردند که وقتی زن و مرد از لحاظ سن، ارزش‌ها و سطح تحصیلات یکسان باشند، احتمال پایداری ازدواجشان بیشتر خواهد بود. از این‌رو منطقی است که مشابهت در نقش‌ها و کارکردها موجب شود زن و شوهر براساس یک زمینه مشابه، درمورد چالش‌ها و فرصت‌ها به تفاهم برسند و روابط زناشویی‌شان را ارتقا دهند. همان‌طور که تیچمن (۲۰۱۰) نشان داد منابع اقتصادی زنان رابطه محکمی با اقدام به طلاق دارد، یافته‌های پژوهش حاضر نیز تأیید کرد که استقلال مالی و اشتغال زنان سبب شده است در صورت شکل‌گیری اختلافات جدی و نبود امکان ادامه زندگی مشترک، زنان شاغل با فشار و استرس کمتری از زنان غیرشاغل تصمیم به طلاق و جدایی بگیرند.

شکل ۱. مدل پارادایمی برای مردان طلاق گرفته یا در معرض طلاق

شکل ۲. مدل نظری برای زنان طلاق‌گرفته یا در معرض طلاق

هم‌راستا با یافته‌های آبابه (۲۰۱۵) مصاحبه‌شوندگان، عنوان کردند بعد از واقعه طلاق، احساس طرد اجتماعی به آن‌ها دست داده است و بسیاری از مشارکت‌کنندگان (به‌خصوص زنان) به‌دلیل فشار و استرس‌های ناشی از طلاق تحت درمان مشاور و روان‌پزشک قرار گرفته‌اند. آن‌ها پس از طلاق، دوستان متأهل خود را از دست داده‌اند و احساس فشار اجتماعی می‌کردند و به‌صورت محدود به ایجاد ارتباط و رفت‌وآمد با دوستان قدیمی می‌پرداختند.

نتایج تحقیق حاضر برخلاف یافته‌های قریشی و همکاران (۱۳۹۱) بر این نکته اذعان دارد که طلاق همچنان در نگرش افراد امری مذموم تلقی می‌شود و افراد آن را به‌عنوان آخرین راه‌حل در زندگی انتخاب می‌کنند. طلاق برای زنان و مردان طلاق‌گرفته پیامدهای متعددی در حیطه‌های روانی، اجتماعی، اقتصادی، جنسی، ارتباطی و نیز برای فرزندان دارد و این پیامدها برای زنان و مردان متفاوت است. یافته‌های به‌دست‌آمده، نتایج تحقیق صادقی فسایی و ایثاری (۱۳۹۱) را تأیید می‌کنند. مطالعه اخیر دوماراجو (۲۰۱۶) در آسیا به‌ویژه هند نیز نشان داده است الگوهای طلاق در این نواحی کماکان تحت تأثیر هنجارهای فرهنگی جامعه و سطح تحصیلات زنان است؛ به‌طوری‌که در مناطقی که نفوذ این هنجارهای فرهنگی و سطح تحصیلات بیشتر باشد، میزان

استحکام و پایداری پیوندهای زناشویی در برابر طلاق نیز بیشتر است. در تحقیق حاضر شاهد آن بودیم که الگوهای طلاق، دیگر تحت تأثیر هنجارهای فرهنگی جامعه قرار ندارد و به‌نوعی با شکسته‌شدن قبح طلاق و عادی‌شدن طلاق مانند ازدواج در جامعه مواجه هستیم که با یافته دوماراجو در تضاد قرار دارد. باین‌حال طلاق همچنان در جامعه ما با وجود قبح‌شکنی آن و با تأثیرات بسیار بر زندگی افراد به‌ویژه زنان، می‌تواند آخرین تیر در ترکش تلقی شود.

طلاق محصول و نتیجه نداشتن رشد و بلوغ فکری و اجتماعی افراد در زمان ازدواج و همچنین شرایط اقتصادی و اجتماعی است. افراد طلاق‌گرفته بعد از سپری‌شدن مدتی و فروکش‌کردن هیجان‌ها و شوک ناشی از طلاق، با عقلانیت بیشتری توان آن را دارند که درباره نحوه ازدواج، زندگی مشترک، علل طلاق و پیامدهای آن صحبت کنند و می‌توان از تجربیات و نگاه آن‌ها برای درک واقعیت زندگی و طلاق بهره‌مند شد.

منابع

- افراسیابی، حسین و رقیه دهقانی دارامرود (۱۳۹۵)، «زمینه‌ها و نحوه مواجهه با طلاق عاطفی میان زنان شهر یزد»، *زن در توسعه و سیاست*، شماره ۲: ۲۵۵-۲۷۱.
- اخوان تفتی، مهناز (۱۳۸۲)، «پیامدهای طلاق در مراحل گذار از آن»، *مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان*، شماره ۳: ۱۲۵-۱۵۱.
- برناردز، جان (۱۳۸۴)، *درآمدی بر مطالعات خانواده*، ترجمه حسین قاضیان، تهران: نشرنی.
- جوادی، علی‌محمد و مریم جوادی (۱۳۹۰)، «گرایش به طلاق و عوامل مؤثر بر آن در بین مراجعه‌کنندگان به دادگاه‌های خانواده در شهرستان ایوان غرب و گیلان غرب»، *مجموعه مقالات دومین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی ایران*، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، انجمن جامعه‌شناسی ایران.
- ریاحی، محمداسماعیل، علیوردی‌نیا، اکبر و سیاوش بهرامی کاکاوند (۱۳۸۶)، «تحلیل جامعه‌شناختی میزان گرایش به طلاق (مطالعه موردی شهرستان کرمانشاه)»، *پژوهش زنان*، شماره ۳: ۱۰۹-۱۴۰.
- روشنی، شهره (۱۳۸۹)، «طلاق عاطفی: زمینه‌ها و پیامدها»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، تهران: دانشگاه الزهرا.
- زارعان، منصوره و سمانه سادات سدیدپور (۱۳۹۵)، «فراتحلیل تحقیقات مربوط به طلاق: رویارویی عوامل فردی و اجتماعی»، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، شماره ۲: ۱۹۱-۲۱۸.
- زرگر، فاطمه و حمیدطاهر نشاط‌دوست (۱۳۸۶)، «بررسی عوامل مؤثر در بروز طلاق در شهرستان فلاورجان»، *خانواده‌پژوهی*، شماره ۱۱: ۷۳۷-۷۴۹.
- سگالن، مارتین (۱۳۸۰)، *جامعه‌شناسی تاریخی خانواده*، ترجمه حمید الیاسی، تهران: مرکز.
- سیدمن، استیون (۱۳۹۳)، *کشاکش آرا در جامعه‌شناسی*، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشرنی.
- سیف، سوسن (۱۳۸۳)، «بررسی مقایسه‌ای پیامدهای طلاق در زنان و مردان مطلقه ایرانی و آمریکایی»، *خانواده و پژوهش*، شماره ۱: ۸۱-۱۰۴.
- شیخی، خالد، خسروی، جمال، غریبی، حسن، قلی‌زاده، زلیخا و میکائیل حسین‌زاده (۱۳۹۱)، «درک معنایی طلاق و کشف پیامدهای مثبت آن (مطالعه‌ای کیفی)»، *مشاوره و روان‌درمانی خانواده*، ویژه‌نامه خانواده و طلاق، شماره ۱: ۶۴-۷۷.
- صادقی‌فسایی، سهیلا و مریم ایثاری (۱۳۹۱)، «تحلیل جنسیتی زندگی پس از طلاق: مطالعه کیفی»، *زن در توسعه و سیاست*، شماره ۳: ۵-۳۰.

- صدر الاشرافی، مسعود، خنکدار طارسی، معصومه، شمخانی، اژدر و مجید یوسفی افراشته (۱۳۹۱)، «آسیب‌شناسی طلاق (علل و عوامل)»، *مجله مهندسی فرهنگی*، شماره ۷۳: ۲۶-۵۳.
- عباس‌زاده، محمد، عطایی، حامد و زهرا افشاری (۱۳۹۴)، «مطالعه برخی عوامل جریان مدرنیته مؤثر بر گرایش زنان به طلاق (مورد مطالعه: زنان متأهل شهر زنجان)»، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، شماره ۱: ۲۵-۴۴.
- عبدی، عباس (۱۳۹۳)، *مقدمه‌ای بر پژوهش در جامعه‌شناسی خانواده در ایران*، تهران: نشرنی.
- فاتحی دهاقانی، ابوالقاسم و علی محمد نظری (۱۳۸۹)، «تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش زوجین به طلاق در استان اصفهان»، *مطالعات امنیت اجتماعی*، شماره ۲: ۱۳-۵۴.
- فروتن، یعقوب و سمیرا میرزایی (۱۳۹۵)، «نگرش به طلاق و تعیین‌کننده‌های آن در ایران»، *مطالعات جمعیتی*، شماره ۲: ۱۹۳-۲۲۵.
- قاضی طباطبایی، محمود و ملیحه علی‌مندگاری (۱۳۹۱)، «بسترهای زمینه‌ساز طلاق و تأثیرپذیری آن از تغییرات نهاد خانواده در شهر تهران: مطالعه‌ای کیفی با استفاده از روش‌شناسی نظریه بنیادی»، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، شماره ۱۳: ۲۴-۷۲.
- قریشی، فردین، شیرمحمدی، داود و آوات برجوند (۱۳۹۱)، «فهم عوامل طلاق از منظر مردان و زنان در معرض طلاق و طلاق‌گرفته (مطالعه موردی: شهر سقز)»، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، شماره ۱: ۱۹-۳۰.
- قطبی، مرجان، هلاکویی نائینی، کوروش، جزایری، ابوالقاسم و عباس رحیمی (۱۳۸۲)، «وضعیت طلاق و برخی عوامل مؤثر بر آن در افراد ساکن در منطقه دولت‌آباد»، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، شماره ۳: ۲۷۲-۲۸۷.
- گودرزی، محسن (۱۳۹۰)، *ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی-اجتماعی شهروندان تهران*، تهران: دفتر مطالعات فرهنگی-اجتماعی شهر تهران.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۵)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشرنی.
- گزارش وضعیت زنان و خانواده در آینه آمار طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۹۵، قابل‌دسترسی از وب‌سایت رسمی معاونت امور زنان و خانواده ریاست جمهوری به آدرس:
<http://women.gov.ir/uploads/images/gallery/ejtemaee/mostanad/ayene.pdf>
- ملتفت، حسین و حبیب احمدی (۱۳۸۷)، «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش زوجین به طلاق (مطالعه موردی: شهرستان داراب)»، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، شماره ۵: ۱۵۲-۱۶۸.
- منادی، مرتضی (۱۳۸۶)، *جامعه‌شناسی خانواده (تحلیل روزمرگی و فضای درون خانواده)*، تهران: دانژه.

- نصیری، معصومه (۱۳۸۳)، «فقر و جغرافیای طلاق در شهر تهران»، *مطالعات راهبردی زنان*، شماره ۲۶ : ۸۲-۱۱۲.

- Dommaraju, P. (2016), "Divorce and Separation in India", **Population and Development Review**, No. 2: 195-223.
- Gonzalez, L., and Viitanen, T. (2009), "The Effect of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe", **European Economic Review**, No. 2: 127-138.
- Lesthaege, R. (2010). The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. **Population and Development Review**, No. 2: 211-251.
- Report on the Situation of Women and the Family in the Mirror of Statistics During the Years 2011-2017, Available via the official website of the Vice President for Women and Family Affairs at:
<http://women.gov.ir/uploads/images/gallery/ejtemaee/mostanad/ayene.pdf>
- Sayer, L. C., and Bianchi, S. M. (2000), "Women's Economic Independence and the Probability of Divorce: A Review and Reexamination", **Journal of Family**, No. 21: 906-943.
- Abebe, Y. M. (2015), **Lived Experiences of Divorced Women in Rural Ethiopia; a Special Focus in Hulet Ejju Enessie Woreda**: Addis Zemen Kebele.
- Amato, P. R., and Rogers, S. J. (1997), "A Longitudinal Study of Marital Problems and Subsequent Divorce", **Journal of Marriage and Family**, No. 3: 612-624.
- Clark Stewart, A., and Brentano, C. (2006), **Divorce: Causes and Consequences**, New Haven, CT: Yale University Press.
- Roshani, Sh. (2010), "Emotional Divorce: Contexts and Consequences", **Master Thesis**, Al-Zahra University, Tehran, Iran.
- Teachman, J. (2010), "Wives' Economic Resources and Risk of Divorce", **Journal of Family Issues**, No. 10: 1305-1323.